

Fig. 1. Kirken set fra nordøst. Victor Hermansen fot. 1938. - *The church seen from the north-east.*

GRÆDSTRUP KIRKE

TYRSTING HERRED

Kirken er nævnt første gang 1524,¹ da den bidrog med 15 mark til Frederik I.s såkaldte landehjælp. Det er ukendt, hvem der i middelalderen ejede kirken, men med reformationen kom den antagelig i kronens besiddelse, i hvert fald var det kongen, der 1558² bortforlode kirkens jord i Davding og Ring. Dette ejerforhold fremgår atter i 1580'erne, da kongen i flere omgange ydede tilskud til bygningens istandsættelse (s. 3944). Endnu 1689³ disponerede han over kirkens indtægter, men 1692⁴ indfriede han en gæld til Holmens kirke i København (DK Kbh. By, 2, s. 5) med salg af kirken og dens jordtilliggende. Få dage senere solgtes Grædstrup kirke til Thyge Jespersen på Mattrup⁵ (jfr. s. 3992 og alterkalk).

Kirken blev under Mattrup til 1736,⁶ da gårdens ejer, kancelliråd Niels Thygesen solgte den til sin

halvbroder, Christian Fischer på Allinggård (Hids herred, Viborg amt). Ved stamhuset Mattrups oprettelse 1759 og dets jordebogs tinglysning 1765⁷ (jfr. messehagel), var Grædstrup kirke imidlertid vendt tilbage til gården. I forbindelse med godsets krise i 1820'erne, der førte til tvangsauktion og stamhusets opløsning 1828, er kirken antagelig blevet solgt fra. 1850⁸ tilhørte den overkrigskommissær, senere etatsråd J. P. C. Holst, der bl.a. ejede Rodvigsballe (i sognet). 1896⁹ nævnes sognets beboere som ejer, og således forblev det indtil 1. juli 1928, da kirken overgik til selveje.

Indtil 1904 (jfr. sygesæt) var sognet *anneks* til Klovborg (i Vrads herred), hvilket er nævnt første gang 1623.¹⁰

1615¹¹ betalte kirken for et *tiggertegn* til en »stakkel«.

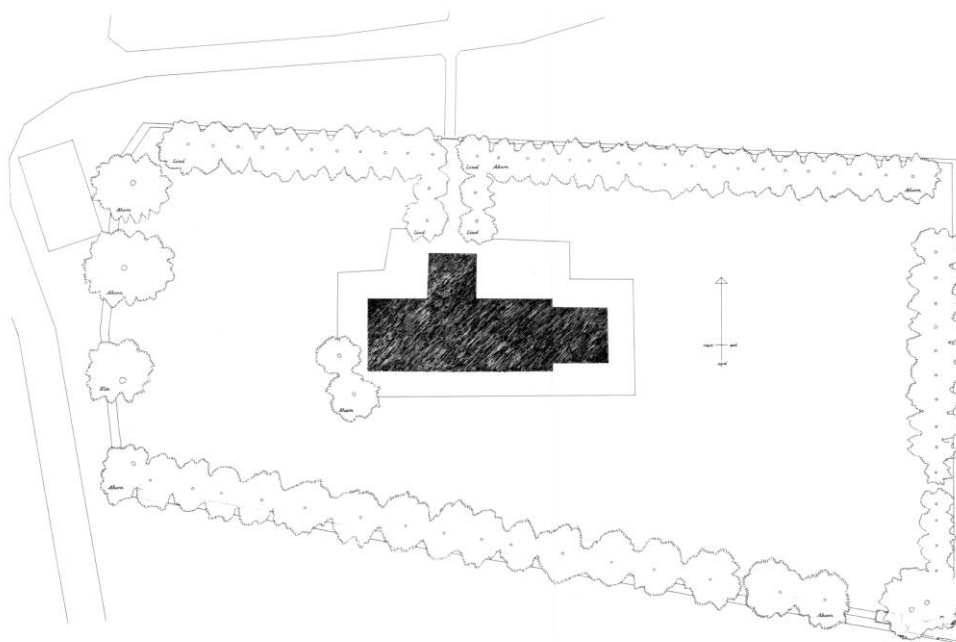

Fig. 2. Plan af kirkegården 1:1000. Målt og tegnet af Ole Brusendorff og Anne-Beate Nyrop 1937-38.- *Plan of the churchyard.*

1661,¹² dvs. efter svenskekrigene, opregner herredsbogen, at der var 30 gårde i sognet, heraf én nu »helt øde og de fleste ynkeligen forarmede.«

Til kirken er knyttet det *sagn*,¹³ at bygmesteren her og ham ved nabokirken i Nørre Snede indgik væddemål om, hvem af dem, der først kunne færdiggøre sin kirke. Det lykkedes at blive først færdig i Grædstrup, og i raseri herover kylede bygmesteren i Nørre Snede en kæmpesten efter kirken i Grædstrup. Den nåede imidlertid kun halvvejs og landede i sogneskallet på nordsiden af Halle sø. Stenen, hvortil sagnet knyttede sig, var over tre meter lang og blev i forrige århundrede sprængt og benyttet som byggemateriale.

Møntfund (endnu ikke indførte i NM Mønt- og medaillesamlings fundprotokol). 1988 er på kirkegården fundet en mønt fra Harald Hens tid (1074-80) og 1993 samme sted, ved undersøgelse af apsisfunderingen, en sølvsterling fra Erik af Pommerns tid (ca. 1405-20). Begge mønter er på hver sin måde bemærkelsesværdige, den første ved vistnok hidtil at være ukendt i Jylland, den anden ved formentlig at angive det tidligste tidspunkt for apsidens nedrivning (s. 3941).

Landsbyen ligger centralt i sognet, på en flad hævnning i et jævnt kuperet terræn vest for den markante tunneldal, hvori Nimdrup bæk strømmer mod Bryrup langsø. Kirken befinder sig i bebyggelsens sydlige del (jfr. fig. 40).

Kirkegården *begnes* i nord af en på indersiden cementpudset brudstensmur, der vistnok er opsat 1906;¹⁴ på de andre sider er der nyere stendiger. Da hegningen 1614¹¹ omtales første gang, bestod den af markstengærder, der i denne periode blev istandsat ved årlige oplægninger. Siden nævnes lejlighedsvis reparationer, og 1877 beordrede synet en generel omsætning. 1908 mente man, at der overalt skulle laves brudstensmur ligesom på nordsiden.⁹

Der er fem *indgange* med hovedport i nord ud for våbenhuset; den består af sortmalede jerntremmefløje mellem murede, hvidkalkede piller, hver kronet med et kors, udført 1906 sammen med muren, ændret 1973. Desuden er der i det sydvestre hjørne en låge med sortmalede jerngitterfløje (vist fra 1956) mellem murede, teglhængte og hvidkalkede piller, og tre sekundære, nye indgange: i syd til præsteboligen (opført 1982), i sydøst til materialplads samt ved det nedennævnte kontorhus i nordøstre hjørne. En port nævnes første gang 1615¹¹ i anledning af anskaffelse af en lås. 1688-89¹⁵ blev porten fornyet og fandtes ligesom lågerne i god stand 1737;

Fig. 3. Sydsiden set fra øst. KdeFL fot. 1992. - *The south side of the church seen from the east.*

1803 var den væk;¹⁶ en ny nævnes 1848.⁹ 1873¹⁴ blev de to låger i nordsiden slået sammen til én ud for våbenhuset.

Bebyggelsen på og ved kirkegården udgøres af hvidkalket og teglhængt ligkapel ved skellet vest for tårnet, opført i 1940'erne efter tegning af Viggo Norn. Desuden er der uden for det nordøstre hjørne et teglhængt hus i blank mur af gule sten, opført 1966 efter tegning af Vinther og Roldsgaard som materialbygning, nu indrettet til kontor og toiletter, mens redskaber og andet udstyr er flyttet til lette skure uden for kirkegårdens sydøstre hjørne. 1859⁹ mente synet, at et »bagerhus« og en smedie, der befandt sig »på kirkegårdens fortov« henholdsvis ved nordøstre og sydvestre hjørne, burde fjernes. Midt for

vestsiden står et ældre, muret og teglhængt sprøjtehus.

På indersiden langs det vestre gærde står nogle store ahorn og elmetræer, der kan være en rest af den kantbeplantning, der blev foretaget på synets henstilling 1873; nogle linde skulle sættes 1914 og 1922.¹⁴ Det kan have drejet sig om den allé, der i sin tid ledte fra porten til våbenhuset, og som figurerer på kirkegårdsplanen fra 1938 (fig. 2), da alle træerne endnu var på plads. Unge asketræer, der i dag står langs øst- og sydsiderne, er resultat af synets beslutning 1984. En parkeringsplads på nordsiden ved Brædstrupvejen kom første gang på tale 1966. Urnegravplads på kirkegårdens sydøstre del taget i brug 1983.

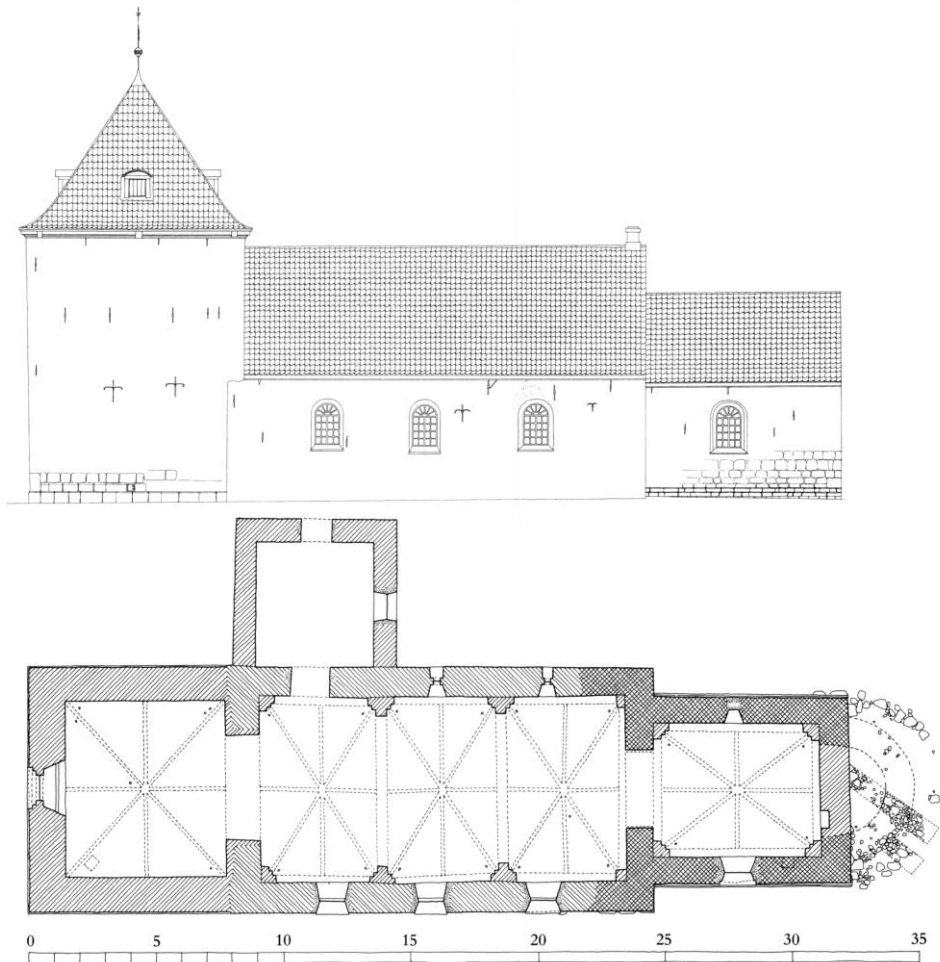

Fig. 4. Sydfacade og grundplan 1:300, henholdsvis målt og tegnet af Ole Brusendorff og Anne-Beate Nyrop 1937-38, og målt af disse, tegnet med enkelte suppleringer af KdeFL 1993. - *South elevation and plan.*

1846 nævnes forslag om anlæggelse af gange, og 1885 skulle stenbroen omkring kirken afløses af en grusdækket lerbanket.⁹ Der ligger fortsat grus omkring bygningen, bortset fra lidt mark- og piksten ved våbenhusets gavl.

†*Gabestok.* 1735¹⁶ bemærkede synet, at der tidligere ikke havde været nogen, men at den nu »vil sættes« (jfr. Tyrsting, s. 3965 og samme års kgl. forordning om Sabbatens og andre Helligdages tilbørlige Helligeholdelse).

BYGNING

Kirkens ældste dele er kor og skib; til koret har sluttet sig en apsis, der er forsvundet endnu før reformationen. Formentlig er koret rejst omkring år 1200, mens

skibet er yngre; tilsyneladende er den eksisterende bygning resultatet af et byggeri, der er trukket i langdrag. I senmiddelalderen, dvs. i årene omkring år 1500, er der i kor og skib indbygget hvælv, og i samme periode er der tilføjet et våbenhus og et tårn. Efter en lynbrand 1832 blev tårnet reduceret i højde. Orienteringen har en mindre afvigelse mod nord.¹⁷

Den oprindelige stenkirkes tidligste bygningshistorie ser ud til at have forløbet anderledes end vanligt og utvivlsomt også anderledes, end bygningsfolkene havde forudset. Det er først og fremmest forskellen mellem korets og skibets byggematerialer, der er påfaldende og angiver, at de to afsnit er opført som to selvstændige etaper. Når hertil føjer sig, at vinduerne er indbyrdes forskellige i de to bygningsdele, ledes

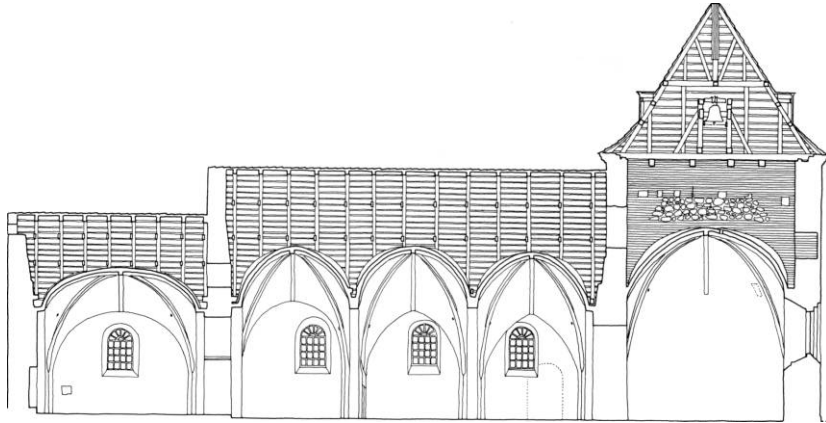

Fig. 5. Længdesnit 1:300, målt af Ole Brusendorff og Anne-Beate Nyrop 1937-38, tegnet med enkelte justeringer og tilføjelser af KdeFL 1993. - *Longitudinal section.*

man til at antage, at nogen tid er forløbet, før man efter korets færdiggørelse fortsatte med skibet. En ældre, i øvrigt ukendt *frakirke* kan i tilslutning til triumfvæggen have fungeret sammen med koret, indtil det nye skib kunne tages i brug.

Imidlertid er der kommet et harmonisk resultat ud af anstrengelserne. Korets størrelse er næsten identisk med det i Voerladegård (s. 3850), og skibets indre er disponeret omtrent i forholdet 1 til 2.

Materialer. Koret er opført overvejende af marksten, der på taggavlene ses at være hennurede i temmelig regulære lag; afslutningsvis er overfladerne glattet ud med en meget hvid mørtel. I murværket indgår tillige jernal, der er

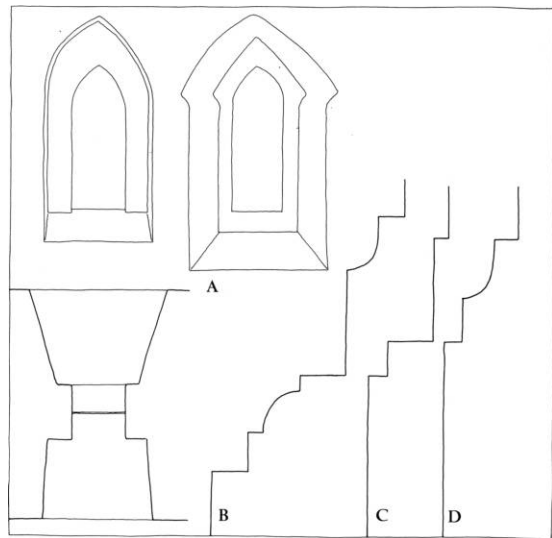

Fig. 7. A. Vindue i skibets nordside 1:40 (s. 3940), skitset af KdeFL 1993. B-D. Murede gesimser 1:10 tegnet af KdeFL efter Ole Brusendorff og Anne-Beate Nyrop 1937-38. B. Tårn, C. kor og skib, D. våbenhus. - *Details of the building: A. Window in the north side of the nave, B-D. Cornices of respectively the tower, the chancel and nave and the porch.*

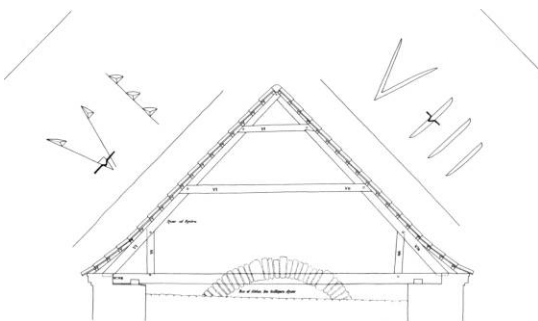

Fig. 6. Spærfag i koret 1:150 med eksempler på tømmermærker (s. 3946) samt den del af apsisbuens stik (s. 3939), som ses over hvælvet. Målt og tegnet af Ole Brusendorff og Anne-Beate Nyrop 1937-38. - *Rafters of the chancel and examples of the timber marks.*

anvendt dels til stikket over apsisåbningen (fig. 6 og 9), dels til den vestre taggavlts vestside. Her består desuden nogle skifter i tagfodshøjde af frådstenskvadre, og det samme gælder slutstenen i ovennævnte stik. Bygningens bemærkelsesværdige sokkel, der har to skråkantsafsæt,¹⁸ er af al. Spor i korets østvæg suppleret med resul-

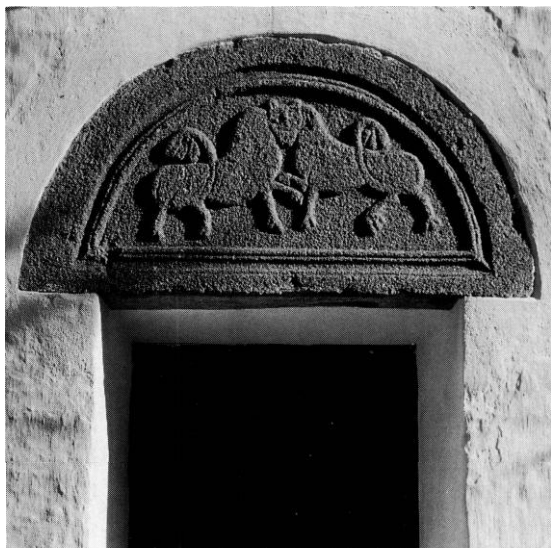

Fig. 8. Tympanon (s. 3940), nu indmuret over døren i våbenhuset. Victor Hermansen fot. 1938. - *Tympanum, now above the door of the porch.*

taterne af en udgravning 1938 og en mindre undersøgelse 1993 røber ret præcist størrelsen af den forsvundne *apsis* og har sandsynliggjort, at materialet i udbygningens murværk og måske også soklens form har svaret til korets.

Den materialeblanding, der indgår i korets mure, er karakteristisk for en hovedpart af egnens kirker, men samtidig er der adskillige granitkvadre, som sammen med det nedennævnte tympanon rejser spørgsmålet, om det en overgang helt eller delvis har været tanken at opføre kirken i dette byggeemne.

Anderledes er forholdene i *skibet*, hvis murværk, såvidt det kan konstateres på de kalkede flader, udgøres udvendigt af munkesten i munkeforbandt, indvendigt af marksten. Også ved de nedennævnte vinduesformer adskiller skibet i sig fra koret på en måde, der viser, at det er bygget senere, måske i sidste halvdel af 1200'erne. Østligt i sydsiden observeres blokke af jernal, der formentlig er et levn af en syld i sammenhæng med korets. Det kan således se ud til, at opførelsen af et skib har været planlagt og indledt i tilslutning til koret, i hvert fald hvad funderingen angår. Men af en eller anden grund er byggeriet gået i stå og først genoptaget, da det

var blevet almindeligt at bruge tegl, samtidig med at formsproget havde ændret sig.

Af skibets to, meget vestligt placerede *døre* er den nordre bevaret i brug, men udvidet ved bebugning, bl.a. i medfør af synets ønsker 1843 og 1871.¹⁹ Den søndre er tilmuret, dog spores dens rundbuede åbning indvendig, hvor bredden måles til 144 cm, højden til 220 cm over nuværende gulv.

Tympanon af rødlig, storkornet granit (82x165 cm, fig.8), der oprindeligt nok har siddet over skibets syddør, var i mange år indmuret for nedden i tårnets vestfacade, hvor det blev bemærket af Abildgaard og 1886⁹ rensat for kalk. Ved midten af 1920'erne blev den store blok flyttet til sin nuværende plads over døren i våbenhuset. Inden for en ramme er stenen dekoreret i relief med to modstillede løver med fælles, frontalt hoved. Halerne går bag om den respektive bagkrop og svinger dernæst foran dyret og op over ryggen, hvor hver hale ender i en trebladet dusk. Hvert dyr løfter sin ene forpote op imod det andet. Motivet, der er velkendt på døbefonte, kendes af Mackeprang i otte eksempler på tympana, hvoraf de tre befinder sig i omegnen af Gudenå.²⁰

Løverne indfattes i en ramme, der yderst er glat og indadtil profileret. Bundrammen er dels smallere, dels rigere end rammen i øvrigt, idet den plane del mod den omkringgående hulstav ledsages af en lille stav, der i hver ende føres skråt over hulstaven.

Af *vinduer* er tre bevarede i nordsiden, ét i koret, to i skibet. Det i koret står som en indvendig niche med underside 244 cm over det nuværende gulv. Åbningen, der 1987 viste sig overvejende at være sat af jernal, har den sædvanlige, såkaldte romanske form, dvs. den er rundbuet og smiget til begge sider; i vægplanet måler den 134x81 cm, mens lysningens bredde er knap 40 cm. De to bevarede åbninger i skibet (fig. 7, A) er derimod nærmest spidsbuede, i hvert fald udvendigt, mens de mod rummet overdækkes med en svagt krummet tagform. Også i planfigur er disse relativt små vinduer, der udvendigt måler 120x58 cm, usædvanlige: Mod rummet er åbningen smiget, hvorved den

indvendige bredde bliver 73 cm og højden 138, mod omverdenen er siderne næsten parallelle, mens selve lysningen både i bredde og dybde er én sten. De to vinduer blev tilmuret 1857 (jfr. nedenfor), og ved genåbning 1987 sad de ældre ruder af gulligt glas på plads med blysprosser og jernstænger (jfr. desuden glasmosaik).

Ændringer og tilføjelser. I perioden omkring år 1500 har kirken været genstand for en betydelig omdannelse, der har omfattet indbygning af hvælv og tilføjelse af våbenhus og tårn. Rækkefølgen af disse arbejder lader sig næppe bestemme, men hvælvslagningen er antagelig indledt i koret. Muligvis har man under arbejdet konstateret skrøbelighed ved apsis, hvorfor denne blev revet ned, hvilket må være foregået endnu i katolsk tid (jfr. ovenfor, møntfund, og nedenfor, indvielseskers på den del af korets østvæg, hvormed apsisbuen er lukket).

De temmelig kuplede *hvælv* i kor og skib er ens, opbyggede med falsede hjørne- og vægpil-

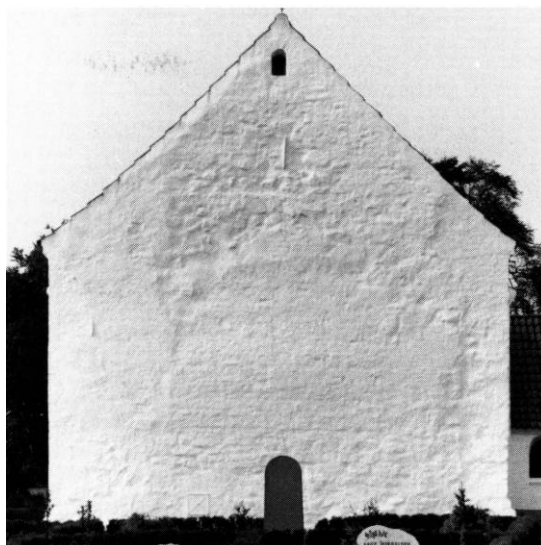

Fig. 10. Korets gavl med spor af tåpsis (s. 3940). KdeFL fot. 1992. - Chancel gable with traces of former apse, cf. figs. 4 and 9.

Fig. 9. Udsnit af vestsiden af korets østgavl med stik over åbningen til den forsvundne apsis (s. 3940, jfr. fig. 6). Ole Brusendorff og Anne-Beate Nyrop fot. 1938. - Section of the west side of the chancel's east gable including voussours above the opening to the former apse, cf. figs. 4, 7 and 10.

ler, der bærer ribber og skjoldbuer, samt i skibet tillige de to gjordbuer, hvormed de tre fag adskilles; imod sædvane er vægpillernes centrale fremspring på en hel sten. I koret og i hvert fag i skibet er der otte retkantede halvstensribber, der udgår af pillerne uden markering af vederlag. I hvert fag er der i hvert hjørne af en af kapperne et hul, der står i forbindelse med en i udmuringens mørtel fint formet afløbsskål på hvælvlommens overside (fig. 12); i toppen af skibets østligste hvælv er der et hul, antagelig for klokkerob (†messe klokke?). Alle ribber har overribber og kamtrin. Jfr. nedenfor, hvælvenes kalkmalede dekoration.

Man bemærker, at skibets to østre hjørnepiller er anderledes end de andre og blot er dannet af et retkantet fremspring (jfr. f.eks. nabokirkerne i Føvling og Klovborg). Muligvis hænger denne udformning sammen med, at der ved triumfvæggen stod i øvrigt ukendte *fsidealtre* på den tid, da hvælvene blev opmuret. Nedre del af den nordre hjørnepille udgøres af en granitkvader med hulet skråkant, 98 cm høj over det nuværende gulv. En affasning af et af hjørnerne på den østre vægpille i skibets sydside er måske forårsaget af prædikestolens tidligere placering her.

Våbenhuset må være tilføjet i den senmiddelalderlige periode, da også hvælvslagningen og tårnbyggeriet fandt sted. Man rejste bygningen på den side af kirken, der vendte mod landsbyen, dvs. foran norddøren. Murene er af munkesten, der tilsyneladende er lagt i munkeforbandt; langsidernes profilerede gesimser stammer antagelig fra forrige århundrede (fig. 7, D).

Våbenhuset er første gang nævnt 1615,¹¹ da Chresten murer fra Nørre Snede lagde nogle tagsten og reparerede vindskederne. 1846 ønskede synet loft og 1855 et vindue; i rummet stod materialer til bygningens vedligeholdelse, men 1846 skulle kalkbænken fjernes og 1901 sandkassen. Det er usikkert, om de to bænke, der i følge synsprotokollens beskrivelse 1862 fandtes her, var murede. 1871 blev døråbningen udvidet ved borthugning af anslaget og senest ændret ved indmuring af det ovenfor omtalte tympanon.¹⁹

Det kraftige, i grundplan kvadratiske *tårn* er jævnbredt med skibet og må være føjet til kirken i årtierne før reformationen. Østmuren hviler på skibets halvt ombyggede taggavl, mens de tre andre sider på en sokkel af granitkvadre med skråkant er rejst af munkesten i munkeforbandt. Indvendig består murværket for store partiers vedkommende af marksten, der foruden i bygningen endda er anvendt til hjørnernes opmuring og er karakteristisk ved småsten, der er indtrykkede i fugerne.²¹ Det er soklen, der flugter med skibets langsider, idet den murede facade er rykket få centimeter tilbage for skibets murflugt, svarende til skråkantens fremspring. Over soklen indgår i murværket et par skifter af granitkvadre, hvoraf en del er forsynet med rundstavsprofil; på vestsiden iagttages på en af soklens kvadre en indhugget cirkel (fig. 15). Teglmurværkets lejefuger er skåret med skeen, mens studsfugerne er ridset.

Tårnrummet, der åbner sig mod det øvrige kirkerum med en bred, nærmest rundbuet åbning i skibets vestmur, er overdækket med et flot, kuplet hvælv, der med sine otte halvstensribber, overribber og kamtrin svarer til dem i kor og skib. Der er afløbshuller i hjørnerne, ved toppen et hul til klokkereb, og i sydvest en til-

Fig. 11. Nordøstre overribbe i skibets midtfag (s. 3941). KdeFL fot. 1993. - *The north-east over-rib of the vault in the second bay of the nave.*

Fig. 12. Udsnit af hvælvets overside med overribbe samt skålformet udmuring og afløbshul i nordvestre hjørne af skibets østre fag (s. 3941). KdeFL fot. 1993. - *The extrados of one of the vaults in the nave.*

Fig. 13. Udsnit af nordvæggens murværk i tårnets mellemetage (s.3942). KdeFL fot. 1993. - *Section of masonry in the second storey of the tower.*

muret åbning for *flem*, der gav adgang til tårnets øvre stokværk. Hvælvet hviler på forlæg i væggene og har derfor været planlagt fra starten (jfr. (†)kalkmaleri).

I rummets vestvæg er en relativ stor, antagelig samtidig, rundbuet vinduesåbning, der udvendig er dobbeltfalset, indvendig smiget. Lysningen er i tidens løb omdannet, og facadens skalmuringer har ændret den ydre form. Eksistensen af dette vindue er et vidnesbyrd om, at tårnrummet fra begyndelsen var tænkt som en udvidelse af det areal, der var til rådighed for kirkegængerne.

Over tårnrummet har der været to etager; foruden et mellemstokværk, hvis gulvbjelkelag, at dømme efter de tilhørende huller i nord- og sydvæggene, vanskeligt har kunnet forenes med hvælvet;²² foroven et klokkestokværk, hvis højde efter den nedennævnte lynbrand er blevet betragteligt reduceret. Det bevarede murværk indeholder ingen bemærkelsesværdige enkeltheder. I mellemstokværket er der i vest en i den ydre murflugt tilmuret, fladbuget åbning (140x85 cm) med rette sider vinkelret på væggen. Overfor er der til skibets loft en gennemgang, som enten er en udvidelse af en samtidig åbning eller en senere gennembrydning.

Tårnet omtales første gang 1616,¹¹ da ankre og murværk blev repareret og nogle tagsten fornyet. Året efter foretog Hans murer fra Skanderborg en istandsættelse af syd- og vestsiderne. Arbejdet må have haft et vist omfang, eftersom tre mand var beskæftiget dermed i 42 dage. Det var antagelig begyndelsen til den omfattende skalmuring, der registreres i dag. Et lignende arbejde er nævnt 1908.⁹

Midsommerdag 1832²³ slog lynet ned i tårnet og antændte »spiret«. Betegnelsen spir kan ikke nærmere belyses, udover at det var blyhængt. Ilden har antagelig fortæret tømmerværket i bygningen og beskadiget murene. Efter branden blev i hvert fald det meste af klokkestokværket revet ned, og umiddelbart over skibets tagkip udførtes i små sten den murede, profilerede gesims (fig. 7, B), hvormed facaderne i dag krones. Tårnet blev afsluttet med en pyramide, der i følge synsprotokollens beskrivelse 1862 var bly-

Fig. 14. Tårnets stærkt reparerede vestside. KdeFL fot. 1992. - *The west facade of the tower.*

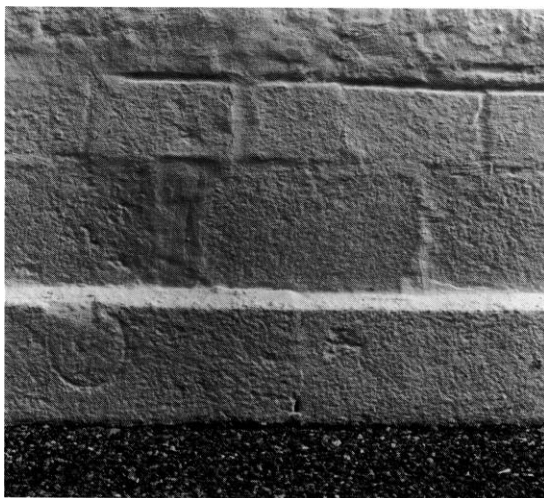

Fig. 15. Udsnit af sokkel og murværk på tårnets vestside (s. 3942). KdeFL fot. 1992. - *Section of the plinth and part of the ashlar of the west side of the tower.*

Fig. 16. Indre, set mod øst. NE fot. 1992-Interior to the east.

tækket, men siden er den blevet hængt med tegl, der understreger den vellykkede opskalkning. Klokkerne har plads i tagrummet, hvor fire kviste giver lyden mulighed for at slippe ud i sognet²⁴ (jfr. s. 3957).

Efter reformationen har bygningsarbejdet, bortset fra den nævnte tårnændring 1832, overvejende taget sigte på almindelig vedligeholdelse. Dog ser det ud til, at kirkens tilstand i 1580'erne ikke har været ukritisk. 1580 havde man erhvervet sten i Øm (s. 3780), og senere lykkedes det indtil flere gange at få eftergivet kirkens afgifter til kongen; 1587 hed det, at kirken var i gæld, og at værgerne havde haft betydelige udgifter til istandsættelser, og endda var der endnu byggefældighed. Et par år efter blev lensmanden sat til at undersøge sagen.²⁵

Synene i 1700'erne¹⁶ beskrev kirkens tilstand som god, mens man 1825²⁶ fandt, at sydsiden trængte til skalmuring. Efter synslovens ikrafttræden blev kirken karakteriseret som særdeles vel vedligeholdt. 1883⁹ blev en del bomhuller lukket. En generel istandsættelse under ledelse af Hans Vinther begyndte 1986 og afsluttedes med kirkens genindvielse 5. februar 1989.

Gulvene består efter den seneste renovering af nye, gule, sekskantede teglfliser med knaste fuger, mens der ligger fyrrebrædder under stolene.

Sonderingen 1993 viste, at der i tåpsiden, inden for den krumme linie hvormed væggen tydeligt tegnede sig, havde ligget mørtelgulv, i hvis velbevarede underlag indgik håndstore marksten.

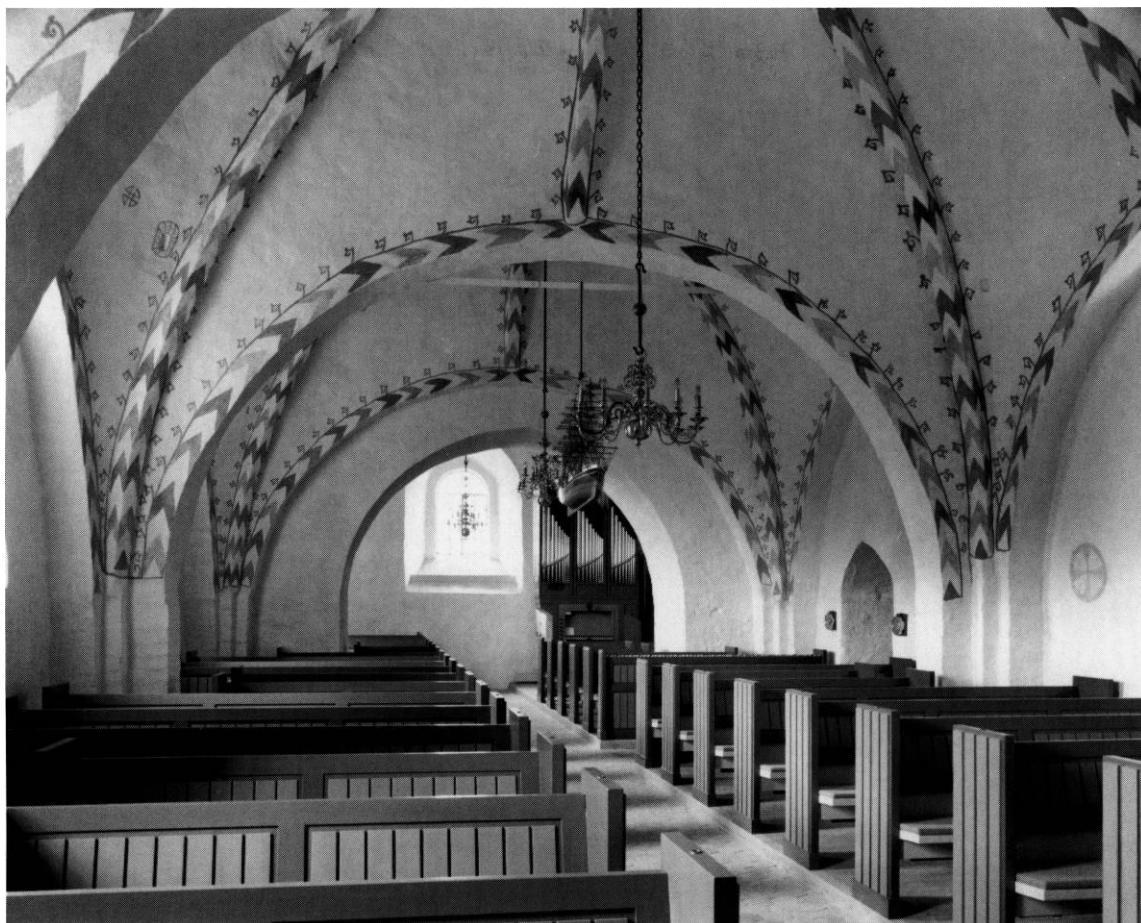

Fig. 17. Indre, set mod vest. NE fot. 1992. - *Interior to the west.*

Gulvet nævnes første gang 1735, da »altergulvet nogle steder var nedsunken«; 1747 skulle sten »i kor, kirke og våbenhus« lægges om.¹⁶ 1853 ønskede synet, at der lagdes fliser i våbenhuset svarende til det øvrige gulv. Beskrivelsen 1862, der nævner en omlægning et par år før, opregner gulve af mursten, i stolene vekslende med fliser, mens gangen var belagt med røde og hvide fliser. Året efter konstaterede man, at kirkeejeren uden opfordring havde sørget for at lægge fliser i koret. På synets forslag 1904 lagdes der nogle år efter fliser i våbenhuset, og 1919 fik man tilladelse til at lægge brædder under stolene og foran alteret.¹⁹

De nuværende, rundbuede *vinduesåbninger* er vist etableret 1854;⁹ i skibet er de smigede til begge sider, det i koret, der ses at være en om-

dannelse af et ældre, er udvendig falset. På nævnte tidspunkt var der ved prædikestolen en større åbning, hvis stik afløses på facaden; året efter blev det gjort mage til de andre. I følge synsprotokollens beskrivelse 1862 var rammerne dengang af træ, hvilke senere er udskiftet med de eksisterende af jern. Som nævnt er vestvinduet åbning delvis den oprindelige.

Vinduer omtales første gang 1619,¹¹ da de var forfaldne og blev repareret af glarmesteren. 1683-84 siges de at være itu adskillige steder, og nogle år efter fornyede Anders glarmester fra Them dét i vest.¹⁵ 1843 udtalte synet, at samme vindue burde repareres med glas og bly. 1850 fremsatte menigheden ønske om et vindue over for indgangen, hvilket åbenbart blev virkeliggjort og var med til 1856-57 at give synet bag-

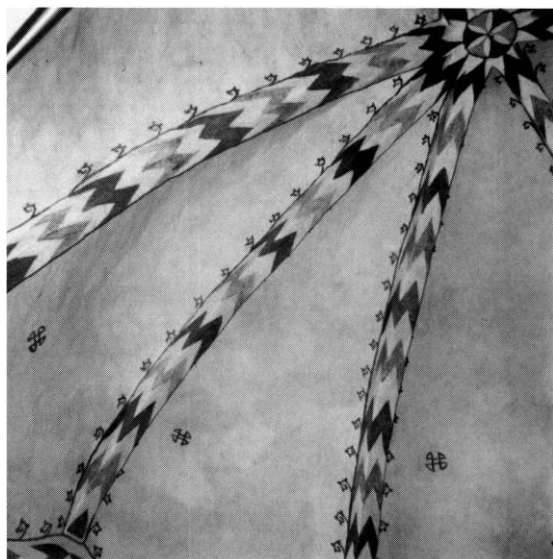

Fig. 18. Kalkmalet dekoration med bomærker fra o. 1500-20, på skibets vestligste hvælv, antagelig udført af Liljemesteren (s. 3948). Olaf Hellvik fot. 1988. - *Mural decoration with marks, c. 1500-20, on the nave's west vault, probably by the so-called »Lily Masters«.*

grund for at acceptere lukning af de to små nordvinduer, »da der er lys nok«. ⁹

Tagene nyhængtes med røde vingetegl som led i kirkens seneste renovering.

De omtales første gang i forbindelse med ovennævnte reparation, da lensmanden 1584 fik ordre om at skaffe 2000 tagsten. Hverken denne gang eller i de følgende århundreder fremtræder noget klart billede af materialefordelingen: 1615-19 nævnes et par gange indkøb i Horsens af tagsten til våbenhus, tårn og »kirke«, mens der i de samme år også oplagdes lidt bly; ¹¹ 1683-84 ¹⁵ blev blyet på begge sider af kirken repareret; 1728 ¹⁶ manglede der sten på kirke og våbenhus, mens et syn 1831 ²⁶ skrev, at blytaget var utæt. Først synsprotokollens beskrivelse 1862 giver klar besked: Der lå bly på spiret, i øvrigt tagsten. Under ledelse af Holger Sørensen blev alle tagene fornyet 1938.

Tagværkerne afspejler i deres velbevarede tilstand bygningens mangeårige gode vedligeholdelse; den seneste, større reparaton fandt sted samtidig med den ovennævnte udskiftning af ta-

gene. Både i kor og skib består tagstolene helt overvejende af ældre egetømmer, begge steder med to lag hanebånd; i skibet er der tillige en del skråbånd. I koret er fagene nummereret på vestsiden, begyndende i vest (jfr. fig. 6), i skibet er de samlet og nummereret på østsiden, begyndende ved triumfgavlen. Også våbenhuset har et ældre tagværk af eg, med ét lag hanebånd.

Oprømning, der siden 1955 besørages af elektriske varmelegemer, omtales første gang 1880, da synet mente, at tøvnen i skibets nordøstre hjørne burde suppleres med en i kirkens modsatte ende; 1888 opsatte man en tåkakkelovn i tårnrummet og fornyede samtidig den anden. 1919 fik kirkeejeren tilladelse til at installere en tåkalorifer. ¹⁹ Elektricitet indlagt 1926.

Vindflojen på toppen af tårnpyramiden er en forgyldt hane på en jernstang, opsat 1990 og formet i efterligning af forgængerens (fig. 19), der opbevares i præstegården og vistnok går tilbage til tagomlægningen 1938.

Kirken står i dag teglhængt og hvidkalket ude og inde. Våbenhusets loft er blåmalet i to nuancer; på bjælken nærmest skibet er 1989 med fordybede kapitæler skrevet »Hvad søger I? Joh. Ev. 1.38«.

Glasmosaik, udført af Valdemar Foersom Hegndal, er 1993 indsat i de to vinduer i skibets nordside.

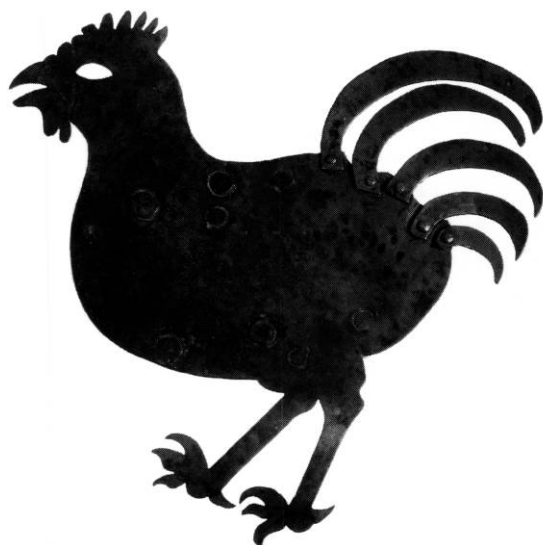

Fig. 19. Vejrhane 1:6 (s. 3946), indtil 1989 på tårnet, nu i præstegården. NE fot. 1992. - *Weathervane.*

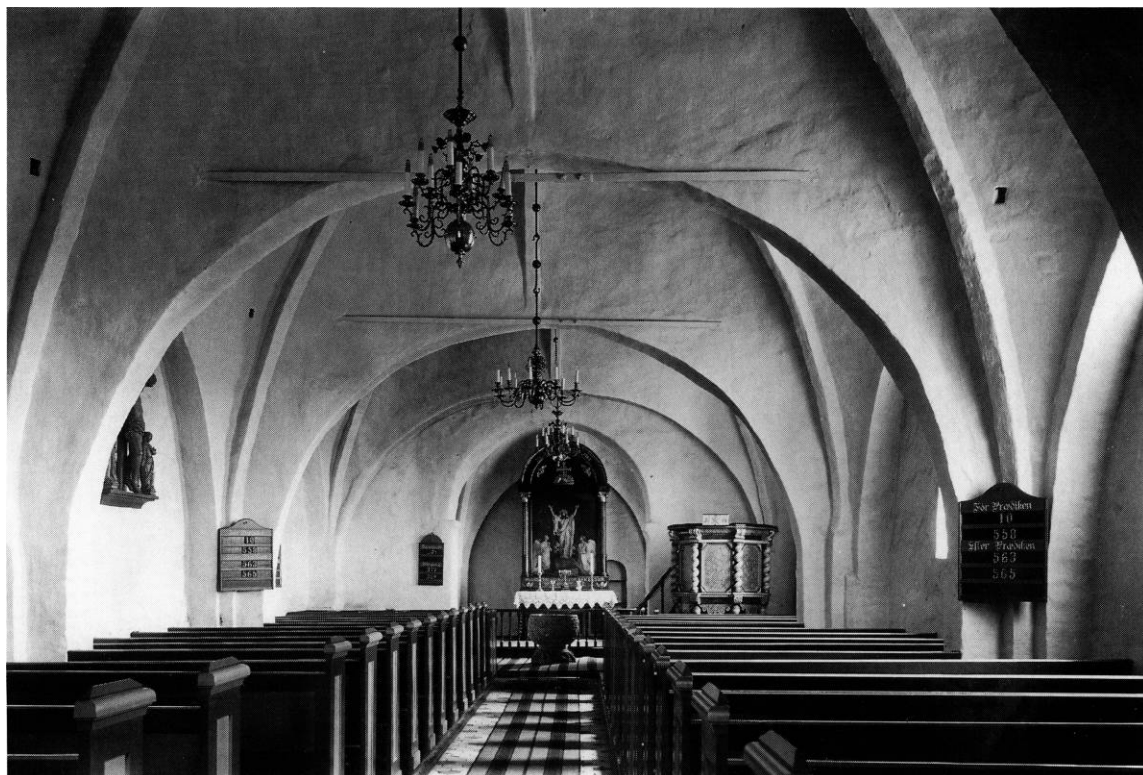

Fig. 20. Indre, set mod øst. Victor Hermansen fot. 1938. - *Interior to the east 1938.*

KALKMALERIER

O.1903 foretog Eigil Rothe en undersøgelse af flere kirker i Tyrsting herred med henblik på at finde eventuelle kalkmalerier. I Grædstrup fandt han både en velkendt, sengotisk rankedekoration og en rankeudsmykning af korbue og triumfvæg. Udmalingen forekom ham dog ikke bevaringsværdig. På væggene sporedes flere steder dekorationer, som imidlertid ved undersøgelsen »faldt af samtidig med overkalkningslagene«. 1988 afdækkede og restaurerede Olaf Hellvik dels nogle indvielseskors, dels hvælvudsmykningen i kor og skib, samt rekonstruerede en tilsvarende udmaling på tårnhvælvet. Øvrige, sparsomme rester på korbue og andetsteds blev overkalket.

1) Fra 1400ernes senere del er bevaret fem rødbrunt malede *indvielseskors*, af to forskellige typer og rimeligvis af lidt forskellig alder. Ældst er antagelig de to i koret, henholdsvis på dets

øst- og nordvæg, spinkle Georgskors (jfr. fig. 21), 27 og 30 cm i tv. og 191 og 164 cm over nuværende gulv (jfr. s.3938f). De tre øvrige ses på skibets nordvæg, et i det vestligste fag og to i midtfaget, det østligste her halvt skjult af hvælvpillen og således ældre end hvælvslagningen. Disse større og kraftigere kors, ca. 45 cm i tv. og ca. 167-71 cm over gulvet, har bredere rammer, hvis ydre og indre konturer er indridset i pudsen.

2) O.1500-20 er hvælvene i *kor* og *skib* blevet dekoreret, antagelig af den såkaldte Liljemester,²⁷ der bl.a. kendes fra Vinding og Bryrup (s. 3889 og 3918); jfr. også tårnhvælvets *†*dekoration. På skjold- og gjordbuer er malet enkle sparrer i skiftevis rødbrunt og gråsort, på ribberne sparrer i siksak over alle tre sider. Fra buers og ribbers konturlinier vokser små krabbeblade, og omkring sviklernes spygatter er malet

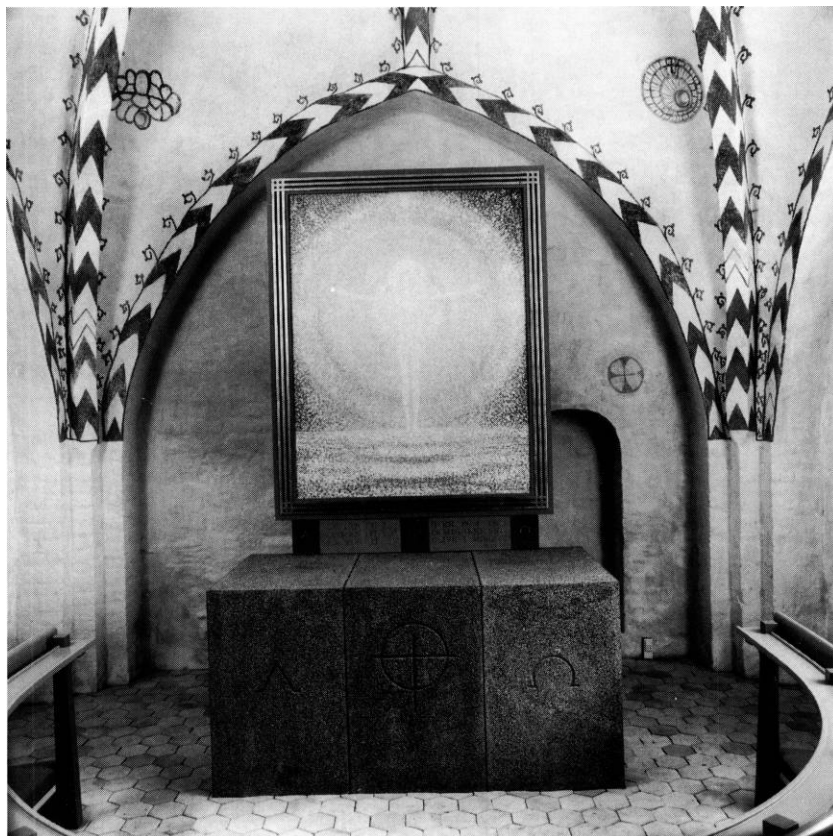

Fig. 21. Korparti, med granitalterbord og altermaleri udført af V. Foersom Hegndal 1988. Kalkmalede dekorationer fra o. 1500-20 af den såkaldte Liljemester (s. 3947f). NE fot. 1992. - *Section of chancel with altar of granite and painting made 1988 by V. Foersom Hegndal. Mural decoration from c. 1500-20 by the so-called »Lily Masters«.*

enkle rammer, der dog i korets østhvælv er mere fantasifuldt udformet²⁸ (jfr. fig. 21). I hvælvtoppene ses værkstedets vanlige, lille seksbladsroset. Fem ens rødmalede, bomærkeliggende figurer (fig. 18) ses i skibet, henholdsvis to i midtfagets sydkapper samt to i vesthvælvets sydkapper og et i dets sydvestlige svikkel. I vesthvælvets nordøstre svikkel findes et stort, rødmalet A.

Muligvis som afslutning på dekoreringsen af kor og skib, måske en kort årrække herefter, har Liljemesteren i *tårnhvælv* udført sin vanlige *†*udsmykning med værkstedets karakteristiske liljer ved hvælvtoppen og over de trebladsmykkede trekanter over hvælvbuerne. De få rester, man 1988 fandt heraf, lod sig ikke restaurere; i stedet »genskabte« Olaf Hellvik dekorationen,

jfr. den malede indskrift på tårnbuens vestside.²⁹ En enkelt, oprindelig bomærkefigur (fig. 38) på tårnets vestvæg er dog restaureret.

† Kalkmalerier. 1) Fra o. 1500 stammer en rødbrun *rankedekoration* (fig. 22), ganske svarende til og rimeligvis udført af samme maler som den i Sdr. Vissing (s. 3820, nr. 3). Som denne var den ikke alene malet på *korbuens underside*, hvor den endda strakte sig tværs over kragbåndene og et stykke nedenfor, men den bredte sig tillige ud over triumfvæggen. Dekorationen var 1988 så medtaget, at man valgte ikke at restaurere den, hvorefter den blev overkalket. 2) Ved syddørens østside, ca. 160 cm over gulvniveau, fandt man samtidig rester af en *versalindskrift fra 15-1600rne*. I den øverste af tre linier kunne læses: »Pavlvs santvs«; overhvidtet.

INVENTAR

Oversigt. Ved en gennemgribende restaurering 1987-88 er kirkerummet ikke alene blevet oplivet ved afdekningen af den kalkmalede hvælvdekoration fra 1500mtes begyndelse, men har også fået meget af sit inventar fornyet. Granitalterbordet skyldes kirkens arkitekt, altermaleriet kunstmaleren V. Foersom Hegndal, der desuden har udsmykket felterne i prædikestolen, fra o. 1700, og farvesat inventaret. Fra middelalderen stammer kun den romanske døbefont, bemærkelsesværdig både ved sin dekoration og indskrift, og den skriftløse klokke fra 1300rne. Det nederlandske dåbsfad er et fint udført arbejde fra o. 1625. Kirkens tilknytning til herregården Mattrup ses dels af alterkalkens indskrift fra 1716, dels af den broderede messechagel 1758. Af »fornyelser« fra 1800mtes slutning resterer et altertavlemaleri og en krucifiksgruppe.

Alterbordet (fig. 21), 1988, udført efter forslag af arkitekt Hans Vinther, er dannet af tre store blokke af blålig Rønnegranit, 100 cm højt og dybt og 198,5 cm bredt. Overfladen er »stokhugget« og forsiden smykket af et konturhugget kors med cirkelskive flankeret af A og Ω. Det tidligere *†alterbord* var blot et nyere *†fyldingspanel* med snosøjler på hjørnerne; bonet og forgyldt.¹⁴ Fra et *†alterbord*, middelalderligt, er 1993 registreret fundamentrester i *†apsis* (jfr. fig. 4 og s. 3940).

†Alterklæde er tidligst omtalt 1735¹⁶ og da som noget slidt. 1855⁹ ønskede man et nyt klæde af »rødt, ægte stof«.

Som *altertavle* tjener et *maleri* (fig. 21), signeret »V. Foersom Hegndal 1988«. På en lærredbeklædt møbelplade, 180x140 cm, fremtræder på guldgrund, ifølge maleren, motivet: Påskemorgen - Kristi sejrende opstandelse - solopgang over havet - vore morgensalmer. En bleg Kristusskikkelse, stående med udbredte arme på horisonten over et blåt hav, er centrum for lysende solringe. Også bagsiden af maleriet har en fremstilling af gule solringe på blå himmelbaggrund. I nedre hjørne har maleren gentaget sin signatur. Den riflede ramme hviler på et lavt fodstykke med tre fremspring. Stafferingen er lysblå, med guld på riflinger og fodfelternes versalindskrift, citat fra »Joh. Ev. 12,46« samt på fremspringenes tegn, der er en gentagelse af alterbordets.

Fig. 22. *†Rankedekoration* fra o. 1500 på korbuens underside og på triumfvæggen (s. 3948). Olaf Hellvik fot. 1988. - *Mural decoration* from c. 1500 on the soffit of the chancel arch and the east wall of the nave, now hidden by whitewash.

Et tidligere *altermaleri*, *Opstandelsen*, fra 1891, signeret »Astrid Engel. Copi efter C. Bloek«, er udført i olie på lærred, 176x193,5 cm. Ophængt i ny, forgyldt ramme på tårnets sydvæg. Dele af den tilhørende, portalformede og søjlebårne ramme, der udgjorde den forrige *altertavle* (jfr. fig. 20) ligger nu på loftet. I et buefeld over maleriet var anbragt tre englehoveder

Fig. 23. Alterkalk, skænket 1716 af Anna salig Daniel Fischers til Matstrup og udført af Mogens Thommesen Løwenhertz, Horsens (s. 3950). NE fot. 1992. - *Chalice, donated 1716 by Anna, the widow of Daniel Fischer of Matstrup, made by Mogens Thommesen Løwenhertz, Horsens.*

omkring et cirkelkors stående på en halvcirkelformet strålesol; to andre englehoveder prydede fodstykket, der bar indskriften: »Hvo som tror paa mig.« etc. På bueslagets ramme stod: »Jeg er opstandelsen og livet«. Bonet, detaljerne gyldne.

†*Altertavle*, af Løffler 1877 karakteriseret som »et råt skåret arbejde, der synes at tilhøre Chr. IV.s tid«. 1862¹⁴ nævnes dens maleri. Tavlen er tidligst omtalt 1817, da den ifølge kirkesynet behøvede »nogen oppudsning«. 1826 var den »meget forældet« og 1829 »højt trængende« til reparation. Til trods for at en sådan, med opmaling, blev foretaget 1832,²⁶ var 1848 den øverste altertavlefløj i nord faldet ned, og den søndre løs.⁹ 1863 blev tavlen »opmålet og forskønnet«, 1890 ønskedes maleriet fornyet¹⁴ (jfr. ovenfor).

Altersølv. Alterkalk (fig. 23), ifølge indskrift skænket af »Anna Sl: Daniel Fischers til Matstrup

Anno 1716« (jfr. s. 3935) og udført af Mogens Thommesen Løwenhertz, Horsens. Den 22,5 cm høje kalk, der svarer til guldsmedens øvrige, ret ensdannede kalke, især den i Odder (s. 2551), har bevaret sit oprindelige bæger³⁰ med den graverede kursivindskrift over en nyere, med skrivekrift: »Gredstrup Kirke«. Over en flad, titunget fodplade er foden drevet op med et tilsvarende antal tunger samt fladrundbuer på den nedre profil; i sviklerne en lille rudebosse med tungebort. Foroven danner en lille, tunget krave overgang til det indknebne skaftled. Knoppen er på både over- og undersiden smykket af rudebosses, heraf seks fremspringende, der på forsiden har et kvadreret midtparti. Bægerets inderside og mundingskant er forgyldt. På en af pladetungerne ses mestermærke for ovennævnte guldsmed (Bøje II, 1982, nr.6128). En aftagelig bægerindsats er stemplet med Københavnsmærke (19)32.

Den tilhørende *disk*, 15,3 cm i tv., er flad og glat og har på fanen et graveret indivielsekors, Georgskors, på skraveret baggrund. Fanens yder- og inderkant er markeret ved en graveret linie ledsaget af små streger. Ombøjet rand; oversiden forgyldt.

Kirkens forrige *†alterkalk* og *†disk*, der blot var af tin, er nævnt i inventarierne 1681-89.¹⁵

Fig. 24. a-b. Oblatæske og dåbskande af tin, 1862, formodentlig udført af Hans Høy, København (s. 3951 og 3954). NE fot. 1992. - *Wafer box and baptismal ewer of pewter, 1862, probably made by Hans Høy, Copenhagen.*

Et \dagger »skrin« til at bære kalken i blev 1616¹¹ købt for 4 sk.

Oblatæske (fig. 24a), af tin, formodentlig fra 1862¹⁴ (jfr. dåbskande), udført af kandestøberen Hans Christensen Høy sen., København. Den cirkulære æske, 4,6 cm høj og 12,3 cm i tvm., har kantprofiler ligesom det flade låg, der desuden prydes af en spinkel tovstav. Under bunden mesterstemplet »Hans Høy«, ³¹ med versaler. \dagger *Oblatæske*. 1615¹¹ købtes i Horsens »en liden æske til auladt« for 2 sk.

Vinkande, 1928, af sølv, udført af »S.H.Nissen«, København, hvis stemplede versaler ses under bunden sammen med Københavns bymærke (19)28 og stadsgardeinens, CFH for Chr. F. Heise. Det lave, udbugende korpus har tre øvre vulster hvorover en høj, slank hals med hvælvet låg kronet af kors, ialt 28,5 cm høj. På halsen er graveret et latinsk kors med trekloverender, på korpus, med skriveskrift, giverindskriften: »Enke Caroline Sørensen af Dauding til Grædstrup Kirke 1928«. \dagger *Alterkande* af hvidt glas anskaffedes 1845.⁹ En liden \dagger *inflaske* til messevinen blev 1615¹¹ købt i Horsens.

Sygesæt (fig. 25), formodentlig fra 1904 ifølge indskriften: »d: 1ste Januar 1904. Grædstrup Sogn«, den dato da sognepræst Gunnar Borch tiltrådte embedet, der samtidig blev selvstændigt præstekald. Den 10,5 cm høje kalk har lille knop med indknebet led lige under det store bæger med den graverede skriveskrift. Under bunden stemplet »W M F N 2/0«, måske for grosserer William Fuglede, København. Den glatte disk er 5,6 cm i tvm. Den runde oblatæske, 2,7 cm høj og 5,6 cm i tvm., består af fire vulster hvorover hvælvet låg;³² indvendig forgyldt. Sygesættet anbragt i et presset, sort læderfederal med messinghængsler og -beslag.

Alterstager (fig. 26), o. 1550, men først nævnt i inventariet 1862.¹⁴ De ca. 38,5 cm høje, slanke stager har ret lav fod med rundet led mellem to skarpkantede. Det svagt koniske skaft består af fire cylinderled, hvert med en flad midtring og adskilt af større led med spidsovalt tværsnit. Lysetornene er nyere, af jern og af forskellig højde og tykkelse.

Fig. 25. a-b. Oblatæske og sygekalk, formodentlig fra 1904 (s. 3951). NE fot. 1992. - *Wafer box and chalice for the Sick, probably from 1904.*

\dagger *Alterstager* af træ er nævnt i inventarierne 1681-89¹⁵ som kirkens eneste stager.

Syvarmet stage, såkaldt Titusstage, o. 1900.

Et \dagger *ildkar*, som ild bæres udi til kirken«, blev 1616¹¹ købt for 2 sk. Måske har det drejet sig om et gammelt røgelsekar, der i inventarierne ofte benævnes ildkar.

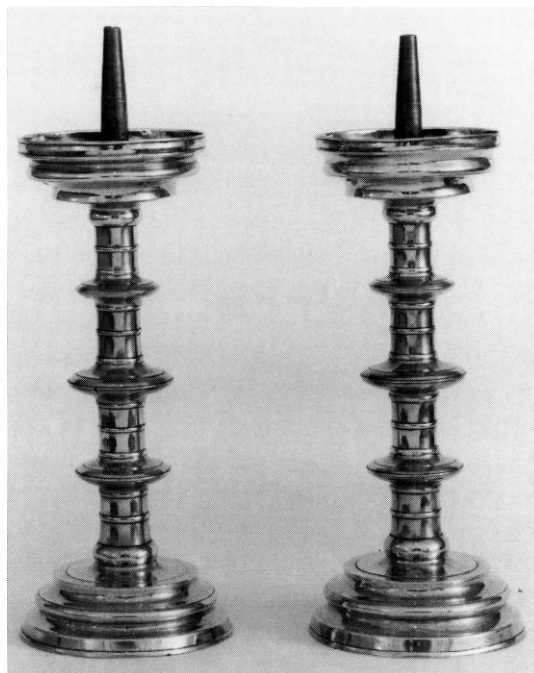

Fig. 26. Alterstager fra o. 1550 (s. 3951). NE fot. 1992. - *Altar candlesticks from c. 1550.*

Fig. 27. Messehagel 1758, muligvis mindegave for Margrethe Lentz, skænket af hendes ægtefælle, kirkeejeren Emanuel Thygesen til Matstrup (s. 3952). NE fot. 1992. - *Chasuble, donated 1758 by the patron Emanuel Thygesen of Matstrup, possibly in memory of his wife Margrethe Lentz, died 1758.*

Messehagel (fig. 27), 1758, muligvis mindegave for Margrethe Lentz, død 12. juli 1758, skænket af hendes ægtefælle, kirkeejeren Emanuel Thygesen til Matstrup. Hagelen er af mørkerødt fløjel kantet af sølvgaloner og med et tilsvarende, latinsk kors kantet af sølvbroderi. Under korset årstallet og til siderne herfor ægteparrets spejlmotiver »ML« og »ET«, syet med hvid tråd nedsyet med sølvtråd (jfr. messehagel i Brødstrup s. 3999). Ved den ene skulder er hagelen lukket ved hjælp af tre sæt muslingeskalkformede sølvspænder (ét nu forsvundet). Opbevares i præstegården.

Alterskranke, 1988, af træ, udført efter tegning af arkitekt Hans Vinther. Den forrige *†skranke*, fra 1863,⁹ bestod af slanke, drejede søjler opstillet i halvkreds ligesom den nuværende.

Døbefonten (fig. 30), fra o. 1200, af granit (kummen rødgrå, foden rødbrungullig), udmærker sig blandt de østjyske fonte både ved at have en af de sjældent forekommende indskrifter og ved sin velhuggede rankedekoration. Ifølge Mackeprang (*Døbefonte* s. 43f., s. 295f.) motivmæssigt sammenstillet med Tamdrup, men næppe fra samme værksted. På den 8-9 cm brede mundingsflade står en indskrift med fordybede, romanske majuskler, indledt af et ligearmet kors (fig. 29): »Throvvend. Scalmi. Vuighe[t]. fecervnt«³³ (dvs. T. S. V. gjorde, jfr. ndfi).

Den ca. 83 cm høje font har en stor, udbugende, knap 50 cm høj kumme, ca. 83 cm i tv. m., der under en spinkel rundstav lige under munden er smykket med en dekoration i lavt relief. Foroven ses en ottetals-slynget, midtrillet ranke med tvedelte spiralstængler, fra hvis midte der udskyder en stængel krydsende hovedranken, en ret usædvanlig udformning, der bl.a. genfindes på en korbuekragsten fra Lyngby kirke (s. 1615 med fig. 27). Under ranken står to affronterede løver, med fælles hoved, der har hvælvede øjne og små ører. Den enes hale er lagt mellem benene og hen over ryggen endende i et lille treblad, den andens tynde hale er strakt lige bagud. Løveparret er flankeret af to ensartede motiver, to modstillede fugle siddende på grene,

Fig. 28. Dåbsfad o. 1625, nederlandsk arbejde af messing (s. 3953). NE fot. 1992. - *Brass baptismal dish c. 1625, Netherlandish work.*

Fig. 29. Latinsk indskrift på fontekummens mundingsrand, jfr. fig. 30 (s. 3952). NE fot. 1992. - *Latin inscription with names on the rim of the font, cf. fig. 30.*

Fig. 30. Romansk døbefont, jfr. fig. 29, 31 og 39 (s. 3952). NE fot. 1992, - *Romanesque font, cf. figs. 29, 31 and 39.*

symboler for sjæle i livstræet.³⁴ På kummens modsatte side er to slanke, vingede drager fjendtligt vendt mod hinanden, den ene med langt udragende tunge. Begge har de sløjfeslyngede hale endende i stor, bladformet dusk. Den ret lave fontefod, beslægtet med Tamdrup-fontens, har kraftige rundstave markerende den terningkapitælagtige form. Dens hjørnestave ender i små, grove mandshoveder (et enkelt afslået), og i sidefelterne ses dels stående engle med udbredte vinger (fig. 31), dels liggende løver, den ene med hovedet en face, den anden, mere hundeaftig, i profil og seende bagud (fig. 39).

Som allerede bemærket af M. Mackeprang er kummens dekoration og indskrift mere rutineret hugget end fodens og næppe udført af samme stenhugger, som heller ikke synes at være mester for sydportalens tympanon (s. 3940).

Den epigrafiske udformning af nogle af bogstaverne³⁵ vanskeliggør tolkningen af navnene, der enten kan udlægges som to mandsnavne, Thrond (Thruend³⁶) Skalmi (dvs. T. med tilnavnet den langtskrævende) og Wiget (Wighard?, Wiger?, Wigot?), der hermed skulle have signeret deres arbejde, eller som et mands- og et

kvindenavn: Wiggerd?, Wygherd?),³⁷ hvorved der måske markeres, at et ægtepar? skulle have ladet fonten udføre. - 1893 var fonten anbragt, så kun en del af dekorationen kunne ses, formodentlig i korets nordvestre hjørne,⁹ hvorfra den 1938 flyttedes hen midt for alteret.³⁸

Dåbsfad (fig. 28), o. 1625, nederlandsk arbejde i drevet og punslet messing, 53 cm i tvm. Dekorationens elegante figurer har mistet en del detaljer på grund af udpudsning, især i det hvælvede bundfelt. Her ses en fremstilling af Syndefaldet med Adam og Eva stående på hver side af

Fig. 31. Engel på fontefoden, jfr. fig. 30 (s. 3953). NE fot. 1992. - *Angel on the base of the Romanesque font (cf. fig. 30).*

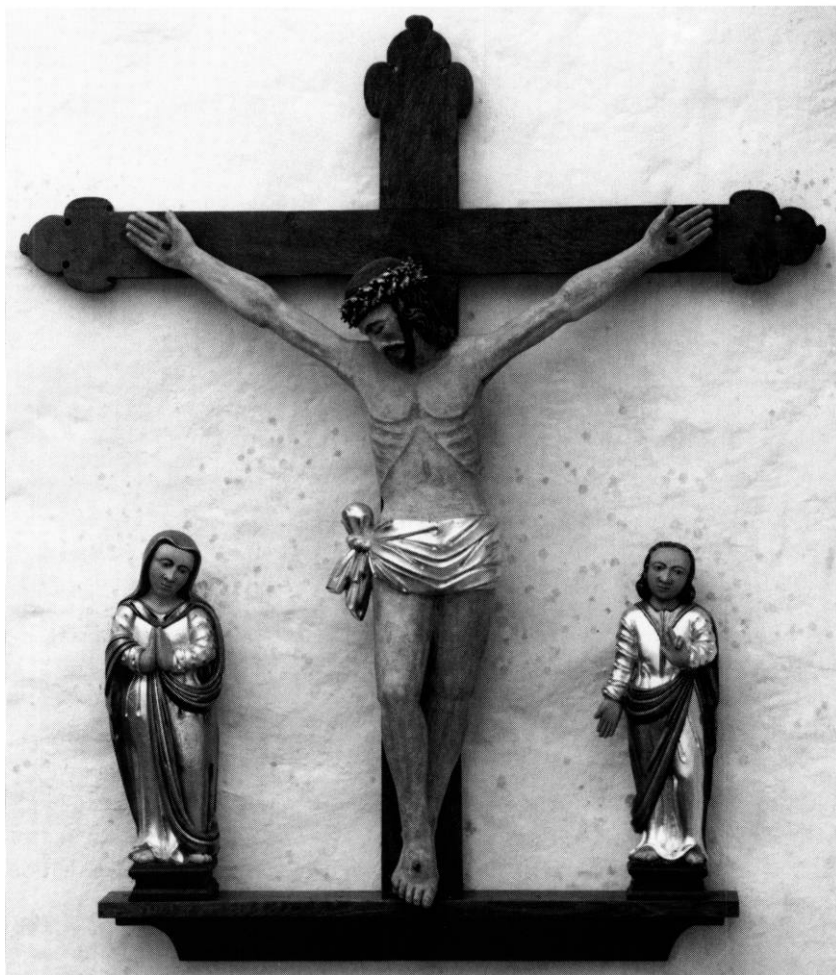

Fig. 32. Krucifiksgruppe, rimeligvis fra 1800mes slutning (s. 3954). NE fot. 1992. - *Crucifix flanked by figures of the Virgin Mary and St. John, probably from the end of the 19th century.*

et blomstrende træ, hvorom en slange snor sig, med åbent gab ned mod det æble, som Eva holder frem for sig. På randen, der har ombukket kant, er en bort af slanke, springende dyr på en baggrund af små træer med runde blade. Foroven ses affronterede enhjørninge adskilt af et liljeagtigt rankeornament sammenbundet af en ring, og på modstående side er et tilsvarende motiv mellem to rygvendte hunde, der forfølger hver sit dyr, en ræv med busket hale og en hjort(?), der ser sig tilbage. - Ifølge inventarierne 1681f.¹⁵ og 1700 havde fonten da intet bæken, der først er omtalt 1731.¹⁶

Dåbskande (fig. 24b), 1862, af engelsk tin,¹⁴ antagelig udført af hofkandestøber Hans Christen-

sen Høy, København.³¹ Den svarer ganske til den i Bryrup (s. 3924), men har bevaret sin lille lågknop; i alt 24 cm høj.

Krucifiksgruppe (fig. 32), af eg, rimeligvis fra 1800ernes slutning, omtalt 1893 af Uldall. Den 106 cm høje Kristusskikkelse er antagelig udført efter et senmiddelalderligt krucifiks, men er afvigende bl.a. ved hovedets detaljer og profilstilling, den flettede tornekrone samt det smalle lændeklædes folder, markeret ved hulsnit. Det glatte korstræ har trekloverformede korsarmsender. De samtidige, 59-62 cm høje sidefigurer (incl. de små profilerede sokler) har fodsider klædninger skåret med samme karakteristiske hulsnit som Kristusfiguren. Maria holder de

sammenlagte hænder foran livet, Johannes' vel-signende gestus er usædvanlig.³⁹

Før 1988 stod de tre figurer i rent egetræ, men blev nævnte år stafferet af Ivan Hagner, Brædstrup. Kristusskikkelsen er gråhvid, med brunt hår og skæg, tornekrone og lændeklædet forgyldt ligesom sidefigurernes kjortler under laserende, rød og grøn kappe. Anbragt på skibets nordvæg i østfaget, flyttet fra midtfaget.

Et *†krucifiks*, 1735¹⁶ omtalt som gammelt, stod da på jorden i en krog. Det var tilsyneladende intakt, blot manglede man at indsætte den ene arm. Ifølge kirkesynet burde det repareres og som andre »brugelige« krucifikser opsættes på kormuren for derved at give »en gudelig erindring«. 1859⁹ hang krucifikset »i indgangen til koret«, men ønskedes ophængt på korets side-mur. Sandsynligvis fjernet før 1862.¹⁴

Prædikestolen (fig. 33), fra o. 1700, af eg, har fire fag med kraftige snosøjler på fremspring foran hjørnerne. I de tre storfelter er ottekan-tede, profillisteindrammede fyldinger, det fjerde, mod væggen, er blot plant. Brede, knopede volutkonsoller støtter gesimsen, hvis frise foroven har en spinkel tungebort. Konsollerne under hjørnerne er smykket med skårne blade, og herunder hænger store, drejede kogler. De volutsvungne hængestykker er plane, kontur-erne kun markeret ved indridsning. Ny bærestolpe. Opgangen, langs triumfvæggen, med spinkle snosøjler under håndlisten, stammer rimeligvis fra 1862.¹⁴

1988 blev stolen nystafferet. Rammeværket er blåmalet, med forgyldning på søjler, kogler, listekanter etc. Fyldingsfelterne og vægpladen er udsmykket af V. Foersom Hegndal med lyse, fortrinsvis blå, pointilistisk satte farver i overensstemmelse med frisefelternes indskrift: »Lysset skinner i mørket« (med moderne fraktur). Opgangen gråmalet, bærestolpen sort. Tidligere overmalinger⁴⁰ er foretaget 1832²⁶ (samtidig med en reparation), 1863¹⁴ (en egetræsmaling), 1888,⁹ da der i felterne maledes skriftsprog, som 1935⁴¹ veg for en marmorering i brogede farver; atter overmalet 1968.

Stolestader, 1988, udført efter tegning af Hans Vinther; blegrødt malede i to nuancer. - *†Stole-*

Fig.33. Prædikestol fra o. 1700 (s. 3955). NE fot. 1992. - *Pulpit* fra c. 1700.

værk er tidligst omtalt 1615,¹¹ da der købtes en »fjæl« til en af kirkestolene. 1731¹⁶ fandtes stolene i god stand. 1861-62⁹ blev samtlige stolestader fornyet af snedker Wendelboe. Det drejede sig om 27 mandfolkestole i sydsiden, hvoraf fire oven for prædikestolen havde sæde på hver side, samt 25 fruentimmerstole i nord, hvoraf fem med dobbelt sæde, alle med et 17 tommer højt rygstød og med en fem tommer bred »læsepult«. Mandsstolene oven for prædikestolen havde »rækker (hatteknager) på væggen med metalkrone«, nedenfor var stolene forsynet med et hattebræt under sæderne.⁴² Samtidig hermed var en *†herskabsstol*, »med lås og nøgle«, på hver side af gangen, beregnet til kirkeejeren, gods-ejeren til Rodvigsballe.¹⁴ Stolegavlene blev o. 1917 udskiftet med nye, rektangulære, med lille profileret topliste (jfr. fig-20). - 1862¹⁴ stod to *†bænke* i våbenhuset.

†Stol til præsten, fra 1857,⁹ efter synets forslag om at anbringe en passende stol i stedet for den tidligere anvendte bänk. Oprindeligt stillet ved siden af alteret, skjult bag et gardin; et tilsvarende var ophængt ved tavlens anden side.⁴³

†Degnestolen blev 1856⁹ flyttet fra kor til skib.

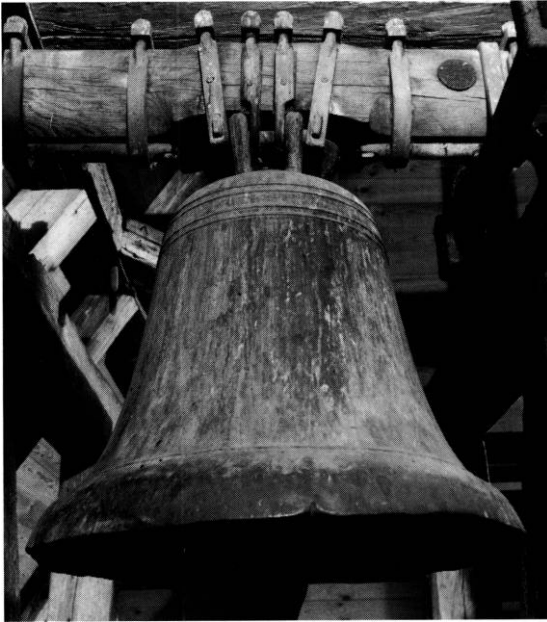

Fig.34. Klokke fra 1300rne (s. 3957). NE fot. 1992. - *Bell from the 14th century.*

Pengeblok, måske identisk med den »fattigblok«, man 1847⁹ anså for at være for lille, hvorfor der ønskedes en ny. Den er af eg, 77 cm høj, ottekantet, kraftigt restaureret i 1980erne med nye jernbånd, plade med pengerille samt låseplade; umalet. Fundet i fyldet mellem to loftslag i våbenhuset (jfr. dets reparation o. 1846, s. 3942), nu anbragt ved nordre korbuevange.

Pengebøsser. 1-2) 1960, af messing, udført af kunstsmed Frandsen i Odense, cirkulære og flade; hele forsiden, der er smykket med et Georgskors i relief, kan åbnes. Øvre pengetragt. Anbragt på hver side af indgangen. 3-4) (Fig.35), antagelig de »kirkebøsser« af blik, der er nævnt 1862;¹⁴ rektangulære, med stor pengetragt; nu rødbrunmalede. Ude af brug. To nye *fbøsser*, med plader og indskrifter efter præstens anvisning, skulle 1887¹⁴ anbringes ved indgangen. 1940 ønskedes atter nye.⁴⁹

Orgel, 1973,⁴⁴ med seks stemmer, ét manual og pedal, bygget af Jydsk Orgelbyggeri, Hinnerup. Disposition: Manual: Gedakt 8', Principal 4', Rørflojtte 4', Oktav 2', Kvint1^{1/3}'. Pedal: Subbas 16'. Orgelhus, tegnet af Edv. Thomsen; stafferet 1988 som stolestaderne samt med blåt

på rammeværk og i felter. I tårnrummets nordvestre hjørne. *fOrgler*. 1) 1905, bygmester ukendt.⁴⁵ 2) 1926, med syv stemmer og én transmission, ét manual og pedal, bygget af A. C. Zachariasen, Århus. Omdisponeret 1927 af samme. Disposition efter omdisponeringen: Manual: Bordun 16', Principal 8', Flauto 8', Bord. d'amore 8', Salicional 8', Voce celeste 8', Oktav 4'⁴⁶. Pedal: Subbas 16' (transmission). Oktavkoppel, svelle, tre kollektiver. Pneumatisk aktion og vindlade.⁴⁷ Tegnet af arkitekt Joh. Elmquist og opstillet i tårnrummet på begge sider af vestvinduet.

Salmenummertavler, seks ret ens, de fem muligvis fra 1886, det årstal, der står på en *trækasse* beregnet til tavlernes indskudsbrikker. Tavlerne har alle plant, svunget topstykke, de fire med profilstave på de lodrette sider, den femte, smalle (omlavet(?)) med glatte sidelister, men øvre og nedre profilstave, den sjette en moderne kopi. Blåmalede, med sort bund for de sorte brikker med hvide tal; gyldne versalindskrifter i stedet for de oprindelige, med fraktur. De tidligere, mindre *†tavler* var anskaffet o. 1858.⁹

Præsterækketavle, 1959, udført efter tegning af H. Vinther. Egefineret møbelplade med sortmalede indskrifter med skriveskrift. På tårnets nordvæg.

Fig. 35. Pengebøsse af blik, muligvis fra o. 1862 (s. 3956). NE fot. 1992. - *Offertory box of sheet iron, possibly from c. 1862.*

Lysekroner. 1-2) 1904, af messing, barokkopier med to gange seks flade lysearme samt seks øvre prydarne med klokkeblomstreflekser. Den midtdelte hængekugle, med profileret knop, bærer en graveret indskrift med moderne fraktur, ens på begge kroner: »Skænket til Grædstrup Kirke af Cor.(?)⁴⁸ Henrik Christensens Enke Karen Marie Christensen, Slagballe, Anno 1904«. Ophængt vestligst i skibet og i tårnrummet. 3) »Udført aaret 1927 af kunstsmed Knud Eibye, Odense«. Mærket »KE«. Stemplet versalindskrift på den arm bærende skive. Af rødlig messing med ti lysearme og ti knoppede, øvre prydarne. På hængekuglen graveret skrivskrift: »Skænket til Grædstrup Kirke 1927 af Gaardejer Dmb. Frederik Petersen og Hustru Bodil Marie, »Birkholm«. Ophængt i midtfaget. 3) O.1953, af messing, såkaldt Sandevaagkroner leveret af Knud Eibye, Odense.⁴⁹ Den har otte renæssanceagtige arme og herimellem otte mindre, let knoppede, fæstnet til samme skive, samt otte knoppede prydarne. Topfiguren er en vinget løve, der holder et tomt skriftbånd. Den glatte hængekugle har lang, profileret knop. I skibets østligste fag.

Kirkeskib, bygget o. 1940, femmastet bark, skoleskibet »København«, der forsvandt 1928. Navneskilt på agterstavnen og på hver side af stævnen. Skroget sribet med sort, hvidt og grønt, kølen rødbrun. Ophængt i skibets midtfag.

Klokker. 1) (Fig. 34), fra 1300erne,⁵⁰ 81 cm høj medregnet de let affasede hanke, 69 cm i tvm. Om halsen et tomt skriftbånd begrænset af to fine, runde lister. Over slagringen en enkelt, skarpkantet liste. Ny knebel 1974. Ophængt i slyngebom i tårnets tagrum (jfr. s. 3943).

2) »Støbt 1976 af Petit & Fritsen i Holland. Givet til Grædstrup kirke af søstre Ane M. og Kirstine L. Andersen - Nedergård« (mærket 6135). Om halsen et bånd med reliefversaler, mellem en øvre frise med egebladsranke og en nedre med gotiserende korsblomster. 97 cm i tvm.

†*Klokke.* Ved klokkeskatten 1528-29⁵¹ afleveredes en klokke, der med sit jernfang (ophæng) vejede tre skippund (480 kg). Herefter havde kirken kun én klokke.

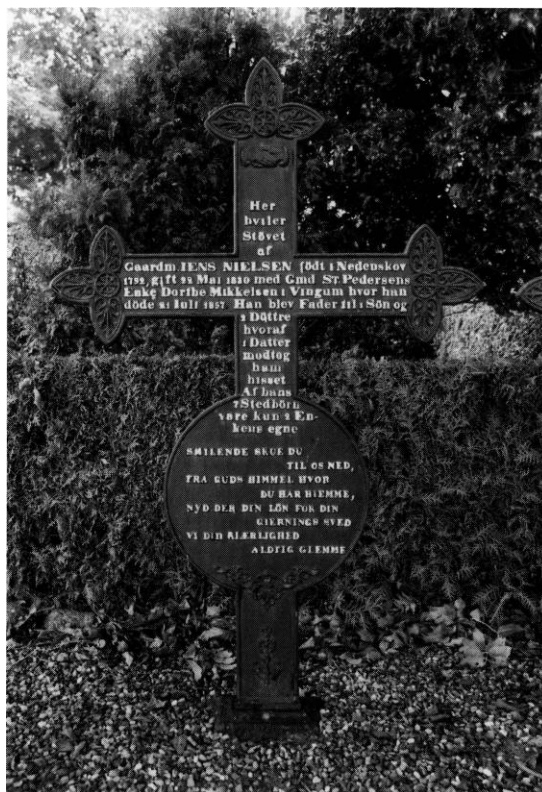

Fig. 36. Støbejernskors nr. 1 over gårdmand Jens Nielsen, †1857 (s. 3957). NE fot. 1992. - *Cast iron cross no.1 to the farmer Jens Nielsen, died 1857.*

Klokkestole. 1) Antagelig fra 1832 (jfr. s. 3943), af eg, til én klokke. Vanlig type med skræstivere mod langsidernes midtstolpe tappet ned i fodremmen, der er lagt oven på gulvet. 2) 1977, udført efter tegning af H.Vinther.⁴⁹ Til én klokke og opstillet ved siden af nr. 1.

GRAVMINDER

Kirkegårdsmonumenter. 1) (Fig. 36), støbejernskors, o. 1857, over gårdmand lens Nielsen, f. i Nedenskov 1792, gift 22. maj 1830 med gårdmand St. Pedersens enke Dorthé Mikkelsen i Vingum, hvor han døde 21. juli 1857. Far til én søn og to døtre, »hvoraf 1 Datter modtog ham hisset. Af hans 7 Stedbørn vare kun 2 Enkens egne«. Mindevers. Indskrift med hvidmalet antikva i relief på 128 cm højt kors med nedre, stor cirkelskive. Korsarmenderne har spidse, tre-

kløverformede kaprifolieblade omkring roset, på korsstammen foroven er sammenlagte hænder, forneden et anker under rankeornament. Den lille, profilerede sokkel er bladsmykket. Udført af Stallknecht, Horsens.⁵² På kirkegården, vest for tårnet.

2) O.1867, over Dorthe Mikkelsen, født i Dauding 22. februar 1795, først gift med gårdmand Peder Steffensen af Vingum, mor til to børn, i andet ægteskab med lens Nielsen af Nendenskov, mor til én søn og to døtre (hvoraf én død). Hun døde i Vingum 7. septemper 1867. Mindeord. Støbejernskors ganske svarende til nr. 1.

3) (Fig.37), o. 1865, gravmæle over invalid Søren Peter Hansen, *28. november 1837, såret ved Dybbøl 18. april 1864, død på »Dauding Mk.« (mark) 28. april 1865. »Det ædle Blod det flød / for Fædrelandets Nød / Hvil sødt vær salig med din Løn / som Guds og Danmarks kjære Søn«. Indskrift med fordybet, sortmalet antikva på oval, hvid marmorplade indfældet i cementstøbt gravmæle med sløjfesammenbundet laurbær- og egegren omkring pladen; foroven krydsslågt gevær og sabel under soldaterkasket. 117 cm. højt incl. sokkel og kronende, hvidt marmorkors. På kirkegården, nær det vestlige stendige.

Fig. 37. Kirkegårdsmonument nr. 3 over Søren Peter Hansen, såret ved Dybbøl 18. april 1864, †28. april 1865 (s. 3958). NE fot. 1992. - *Churchyard monument no. 3 to Søren Peter Hansen, wounded at Dybbøl 1864, died 1865.*

KILDER OG HENVISNINGER

Ved embedet: Synsprot. 1862 ff. Rgsk. bog 1889-1928 og Menighedsrådets forhandlingsprot. 1909 ff. - Se i øvrigt fortegnelse over arkivalierne vedr. kirkerne i Gammel Skanderborg amt i almindelighed s. 2874 samt forkortelser s. 2875. Fagord s. 15.

NM2: Håndskrift: F. Uldall: Om de danske Landsbykirker VI, 1893, 200-04. - Indberetninger ved J. B. Løffler 1877 (bygning og inventar), E. Rothe 1903 (kalkmalerier), M. Mackeprang, udat. (font), P. J. Bagger 1935 (prædikestol), M. Kristensen og E. Moltke 1939 (font), E. Skov 1970 (prædikestol), H. Vinther 1986 (bygning, inventar), H. Græbe 1987 (vindue), O. Hellvik 1988 (kalkmalerier), Vibeke Michelsen 1992-93 (kalkmalerier, inventar), P. Michelsen 1993 (inventar, gravminder), Horsens museum og redaktionen 1993 (apsisfundering). - Udskrifter af de gennemgåede arkivalier findes i NM.

Tegninger og opmålinger m.v. NM2: Font ved J. B. Løffler 1877. Omgivelser, bygning, inventar ved Hans Vinther 1986f. Vindue i kor ved B. Als Hansen 1987. *Kunstakademiets bibliotek:* Fyldigt opmålingssæt (bygning og inventar) og beskrivelse ved O. Brunsendorff og Anne-Beate Nyrop 1937-38. *Kgl. bygningsinsp. Århus:* Korrespondance og tegninger siden 1926. *Horsens museum:* Snit og varme anlæg 1941 ved V. Norn.

Litteratur: Medd. Årh. St. 1974, s. 72 (orgel), 1975, s. 76-77 (orgel), 1977, s. 68-69 (klokke), 1978, s. 49 (altertavle), 1984, s. 129 (tårn), 1987, s. 126 (hvælvinger, kalkmalerier), 1989, s. 163 (gulve, varme anlæg, kalkmalerier, inventar).

Historisk indledning ved Lars Bisgaard, beskrivelse af kirkegård og bygning ved Kjeld de Fine Licht, kalkmalerier, inventar og gravminder ved Vi-

beke Michelsen og orgel ved Ole Olesen. Engelsk oversættelse ved Jean Olsen. Redaktionen afsluttet 1993.

¹ DaMag. 4. rk. II, 40. Landsbyen er muligvis omtalt 1346, DaRigBr. 3. rk. II, nr. 309, jfr. bindets register, s. 341 og DaStedn. s. 140.

² KancBrevb. 23. sept.

³ RA. DaKanc. Fortegn, og div. dok. 1630-1702. Det oplyses, at pastoratets kapellan Holger Bredal til sin indkomsts forbedring måtte oppebære kirketiendeafgiften af Klovborg og Grædstrup mod at vedligeholde bygningerne.

⁴ Kronens Skøder 20. august. Kongens kvægtiende blev sidenhen solgt separat, samme 24. sept. 1698.

⁵ LA Vib. Landstingets skøde- og panteprot. 1693-94, fol. 443 (B 24. 658). Handelen blev indgået 25. aug. 1692, skødet tinglyst året efter.

⁶ LA Vib. Århus bispearkiv. Kirkeresk. og kirkernes jura patronatus 1695-1738 (C 3. 1153).

⁷ LA Vib. Landstingets skøde- og panteprot. 1763-68, fol. 311 f (B 24. 699).

⁸ LA Vib. Århus bispearkiv. Sager vedr. kirkeejere 1837-44 (C 3. 1156).

⁹ LA Vib. Provstearkiver. Tyrsting-Vrads hrd.s provsti. Synsprot. 1837-1911 (C 33. 1-4).

¹⁰ Præsteindb. til Ole Worm, s. 63.

¹¹ RA. DaKanc. 6 års kirkeresk... 1620 (B 184 e).

¹² LA Vib. Århus bispearkiv. Vrads herredsbog 1661 (C 3. 1103).

¹³ Aug. F. Schmidt: Folkeliv i Grædstrup sogn. ØJy-Hjemst. 1950, s. 96. Vandresagnetets tilknytning til Grædstrup kirke er pudsigt i betragtning af, at bygningens opførelse øjensynlig har været en langstrakt affære, jfr. nedenfor.

¹⁴ Synsprot. 1862 f.

¹⁵ RA. Rtk. Rgsk. 1660-ca. 1848. Århus stifts kirkeresk. 1680-94.

¹⁶ LA Vib. Århus bispearkiv. Kirkesyn 1700-1803 (C 3. 1166-76).

¹⁷ Abrahamsen, s. 56: 5°.

¹⁸ Sokler med to afsæt er ikke så usædvanlige, som Beckett: DaKunst. I, 60, giver udtryk for, og skal utvivlsomt forstås som reflekser af det ældre og samtidige domkirkebyggeri.

¹⁹ Noterne 9 og 14.

²⁰ Mackeprang: Granitportaler, s. 221 og 263.

²¹ Dette og andre byggetekniske træk er karakteristisk for mange senmiddelalderlige bygninger i Århus stift.

²² Et indrykket skifte i vest- og østsiderne over strækninger nærmest nord- og sydvæggene ved bjælkelagets overside åbner mulighed for en formodning om, at der her har været etableret gangbroer.

²³ LA Vib. Provstearkiver. Århus amts sdr. provsti. Synsprot. 1817-54 (C 30. 1-2) og Århus bispearkiv.

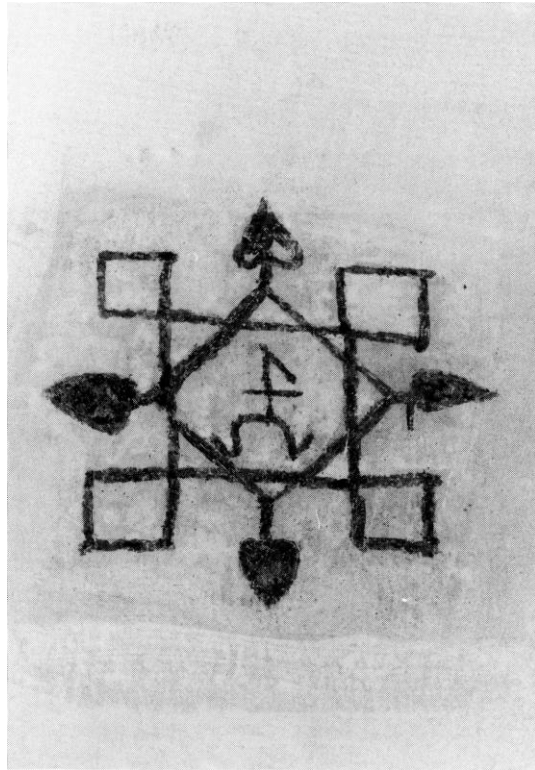

Fig. 38. Kalkmalet bomærkefigur fra o. 1500-20 (jfr. fig. 18) på tårnets vestvæg (s. 3948). NE fot. 1992. - *Mural painting of mark from c. 1500-20 (cf. fig. 18) on the west wall of the tower.*

Korrespondance Vrads hrd. Klovborg-Tyrsting-Grædstrup 1686-1845 (C 3. 691).

²⁴ Bl.a. ifølge Silkeborg Avis for 18. jan. 1973 var der dengang forslag fremme om at forhøje tårnet.

²⁵ KancBrevb. 30. dec. 1580, 9. maj 1584, 26. marts 1587 og 3. juni 1589.

²⁶ LA Vib. Provstearkiver. Århus amts sdr. provsti. Synsprot. 1817-54 (C 30. 1-2).

²⁷ Vedr. dette værksteds datering, udbredelse og mulige udførelse af det murersjak, der har slået hvælvene, se s. 3906, note 33-34, med henvisning bl.a. til Niels Jørgen Poulsen, i Danske Kalkmalerier. Sengotik 1500-36, under red. af Ulla Haastrup, 1992, s. 76-79 og s. 271.

²⁸ Jfr. også Føvling kirkes spygatdekorationer, ligeledes af Liljemesteren.

²⁹ »Denne hvælving blev i 1500-tallets begyndelse udsmykket af Liljemesteren. Dekorationen genskabt 1988.« - Udmalinger blev foretaget efter menighedsrådets ønske.

³⁰ 1822 var bægeret skævt og ønskedes istandsat (note 26). Kalken repareret 1980.

³¹ Jfr. Halkjær Kristensen: Tinmærker, s. 52f.

³² Det på fotografiet fig.25 tilsyneladende sorte kryds er sekundært smuds. - Vedr. kalkens stempel, se Danske Guld- og Sølvmedes Stempler og Mærker indtil 1943, udg. af Laurits Grim, 1943, s. 107.

³³ Således også læst 1877 af Løffler, der gengiver T'et i Vuighet, således som det også ses på det af Mackeprang viste papaftryk s. 44, fig.32. Bogstavet er nu bortskalet, men delvis efter majuskulens konturer. I det førnævnte ord er VU tolket som et W, og om det usædvanlige U kan nævnes, at det svarer til et U, der ses både på tympanet og på gavltreffet på Ribe Kathoveddør (DK Ribe, s. 218f.). Det specielt formede A i navnet Scalmi er måske en fejlhugning eller -tydning af forlægget.

³⁴ Forekommer ofte på gravsten, jfr. bl.a. Alling, s. 3672.

³⁵ Jfr. note 33. - Om bogstavformer generelt, se Anders Bæksted: Danske indskrifter, 1968, s. 27f.

³⁶ Jfr. samme navn på den noget yngre gravsten i Skorup, s. 3386.

³⁷ Se Danmarks gamle Personnavne, udg. af Gunnar Knudsen og Marius Kristensen, II, 1941-48, sp. 1417f., 1251 og sp. 1567, 1568, 1571 og 1567.

³⁸ Ved flytningen blev kummen drejet i forhold til foden.

³⁹ Rygsiderne er afrundede, uden hulninger, i issen på Kristusfiguren er intet hul.

⁴⁰ Ifølge restaureringsberetn. 1935 konstateredes under egetræsmalingen hvide og grønne farver samt bronze. De ældre farver i fyldingerne var en lysgrøn med en mørkere frise af delt med en hvid streg, sno-søjlerne mørkeblå.

⁴¹ Udført af P.J. Bagger (korrespondancearkiv, NM).

⁴² 1919 blev købt 80 hattekroge (Rgsk.sbog 1889-1928, ved embedet).

⁴³ Gardinerne fornyet 1888 (note 9).

⁴⁴ Orglet blev først taget i brug 1974. Det er bygget til Voerladegård kirke, Tyrsting hrd., men da Nationalmuseet modsatte sig, at man fjernede en ældre orgelfacade, og orglet ikke lod sig indbygge bag denne, solgtes det til Grædstrup kirke.

⁴⁵ Rgsk.sbog 1889-1928. - Muligvis et harmonium.

Fig. 39. Romansk døbefont, jfr. fig. 29-31 (s. 3953). Tegning af J.B. Løffler 1877. - *Romanesque font, cf figs. 29-31. Drawing 1877 by J. B. Løffler.*

⁴⁶ Indsat 1927 i stedet for Gemshorn 4' (Menighedsrådets protokol 1903-43).

⁴⁷ Zachariasen: Orgelfortegnelse. Knud Smenge: Dispositionsoptegnelse 5.juni 1959, i Den danske Orgelregistrant.

⁴⁸ Forvansket skønskriftsbogstav C eller G, der begge findes yderligere i indskriften, men varieret af gravvoren.

⁴⁹ Menighedsrådets forhandlingsprotokol 1943-90.

⁵⁰ Uldall: Kirkeklokker, s. 53. - 1615 fik klokken en mindre reparation for ½ mk. (note 11).

⁵¹ RA. DaKanc. Rgsk. før 1559. Indkrævede klokker 1528-29 (108 A, pk. 11).

⁵² Aase Faye: Danske Støbejernskors. Bearbejdet og udgivet af Jan Faye, 1988, kat. nr. 196 (svarende til kors nr. 1 i Sdr. Vissing, ovenfor s. 3837 (uden cirkelskive)); vers omtalt s. 199 VII.

SUMMARY

The building of Grædstrup church probably began shortly before 1200 when the chancel and apse were erected; the nave followed later. The first phase, like many churches in the area, is built of a mixture of local field stones, namely bog iron, tufa and granite - partly in the form of rough boulders, partly ashlar. An earlier wooden church, of which no trace remains, may well have been used together with the new stone-built chancel.

Perhaps a couple of generations passed before building activities were resumed; in the meantime bricks had become widespread and for this reason they were the building material chosen for the nave. The nave windows (two of which survive on the north side) differ from the windows in the chancel.

A number of changes were made to the building around the year 1500: vaults were put up in the chancel and nave, and at the west gable a relatively big tower was built, its vaulted first storey made an extension to the nave; a porch was added to the north side of the church. The

apse, of which remains have been excavated, was demolished during the same period.

After being struck by lightning in 1832 most of the top storey of the tower was pulled down.

Mural paintings were revealed on the vaults of the chancel and nave in the course of a major restoration of the fabric in 1987-88. These murals date from 1500-20, and are presumably by the so-called »Lily Master«. Much of the church furniture has been renewed, including the central altar-piece painting and the paintings on the pulpit's panels - both are the work of the painter V. Foersom Hegndal. The only medieval furnishings are the Romanesque font of granite with its unusual inscription and decoration, and the 14th century bell without an inscription. The baptismal dish from c. 1625 is a fine example of Netherlandish workmanship. The link between Grædstrup church and Mattrup manor is shown by the inscription on the chalice from 1716, and by the embroidered chasuble from 1758. An earlier altar-piece painting and Crucifixion group date from the 19th century.

Fig. 40. Grædstrup 1:10.000. Opmålt 1799 af Ditlev(?) Svendsen, rettelser medtaget til 1867. Kopieret 1981 af Birgitte Andreassen. - *Map of the village.*

